

tenkočutni zaris Pavčkovega »otročstva v poeziji« in prikaz posebnega sveta Kovičevega ustvarjanja: povezovanje poezije s pravljico ter podobe otroštva v pesnikovi nemladinski poeziji. Razsežnost Snojeve mladinske poezije in pripovedništva avtorju odkriva posebna teoretična spoznanja o preseganju meje med mladinsko in nemladinsko literaturo in predvsem natančen in nov pogled na slogovne pesniške in pripovedne iznajdbe. Tudi vznemirljive pripovedi Dima Zupana potrjujejo Saksidov literarnovedni pogled na vse bolj sproščeno, aktualno in vitalno tematiko sodobne mladinske književnosti (»med čudenjem in oporekanjem«).

Saksidova knjiga o bralnih izzivih je glede na razporeditev in obseg vsebine dragocen študijski priročnik in hkrati spodbuda za nova strokovna razmišljanja o bogatem literarnem območju slovenske književnosti.

Helga Glušič

NEPOGREŠLJIV ŠTUDIJSKI PRIROČNIK

Bruno Bettelheim: *Rabe čudežnega* (Studia Humanitatis, 2005)

Bruno Bettelheim, ameriški psiholog avstrijskega rodu (1903–1990), je doktoriral na področju filozofije 1938 na Dunaju. Eno leto pred začetkom vojne je preživel v nacističnem koncentracijskem taborišču (Dachau in Buchenwald, 1939), kar ga je zaznamovalo za vse življenje. V ZDA se je uveljavil kot profesor psihologije (1944–73) in direktor Ortogentske šole na Univerzi v Čikagu, kjer se je ukvarjal z otroki s posebnimi potrebami. V številnih biografijah navajajo, da je navzven optimističen psihoanalitik trpel za hudimi oblikami depresije. V uvodu v njegovo knjigo *The Uses of Enchantment*

(1976) je zapisano, da je leta 1990 storil samomor. Maloštevni bralci vedo, da je to dejanje storil sicer zaradi številnih dejavnikov, ključni pa naj bi bil naraščajoča neonacistična nestrpnost v 90-letih po svetu. Po njegovi smrti so kritizirali tako njegovo življenje kot delo, predvsem pa hipotezo, da so za avtizem krive hladne matere in odsotni očetje (kar je sicer teza ameriškega psihologa avstrijskega rodu Lea Kannerja). Njegovi nasprotniki so bili deležni precejšnje medijske pozornosti, zagovorniki njegove teorije pa manj. Javnost je imela tudi deljeno mnenje glede njegovega igranja samega sebe v filmu *Zelig* (1983) Woodyja Allena.

Bettelheim je napisal številne knjige, med najbolj odmevne zagotovo sodi *The Uses of Enchantment* (1976) ali v slovenščini *Rabe čudežnega* (1999, 2002 v prevodu Jane Unuk in s spremno besedo Andreja Ilca). Na Bettelheima je že na Dunaju zelo vplival Sigmund Freud, kar je razvidno v celotni knjigi. Knjiga je sestavljena iz dveh delov. V prvem, teoretičnem delu Bettelheim predstavlja svojo psihoanalitično teorijo na modelu ljudske pravljice. V drugem delu, ki je praktičen, pa je teorijo apliciral na model ljudske pravljice (*Janko in Metka*, *Rdeča kapica*, *Jakec in fižolovo steblo*, *Sneguljčica*, *Zlatolaska in trije medvedki*, *Trnuljčica*, *Pepelka*) in na motivno-tematski sklop ljudskih pravljic o živalskem ženinu. Že v uvodu v teoretični del Bettelheim napove ključno misel, da model ljudske pravljice omogoča vpogled v globlji smisel življenja. Model ljudske pravljice, ki predstavlja skoncentrirane človeške izkušnje, jedrnat in premočrtno obrušene v tisočletjih nastajanja skozi številne ustne in pisne inačice, omogoča, da mladi bralci na simbolni ravni izživijo svoje notranje probleme. Bettelheim meni, da je v modelu ljudske pravljice skoncentrirano prikazan red, ki kljub kaosu in preizkušnjam zagotavlja srečen konec, kar otrokom omogoča, da na simbolni ravni

aplicirajo model reda. Pri raziskovanju se je Bettelheim načrtno osredotočil le na model ljudske pravljice, ki omogoča otroku tudi podoživljanje in izživljanje negativnih čustev na simbolni ravni, in ne na model klasične avtorske pravljice, niti na model sodobne pravljice, ki nimata značilnosti prvega modela, predvsem pa nimata zagotovljenega srečnega konca, ki otrokom daje občutek varnosti. Bettelheim meni, da so klasične avtorske in sodobne pravljice depresivne, ker imajo pogosto odprt zaključek, kar otroku ne daje občutka varnosti. Ljudske pravljice imajo odkrite in skrite pomene, ki jih otrok intuitivno podoživlja, kar mu omogoča katarzo določenega notranjega problema, tako je npr. skriti pomen *Pepelke* rivalstvo med sorojenci, v *Janku in Metki* je skriti pomen separacija, v *Sneguljčici* ljubosumje itn.

Bettelheim meni, da moramo otrokom pravljice pripovedovati in da ilustracije niso potrebne, saj so otrokove lastne predstave pomembnejše. Pravljice morajo biti najprej kakovostna umetniška besedila in šele nato psihoterapevtsko sredstvo, ne pa obratno. Sodobne pravljice premočrtno obravnavajo določen problem brez notranje globine, ki je značilna za model ljudske pravljice, zato otrok ob njih ne doživlja katarze. Na otroke vplivajo starši, kultura in ljudske pravljice. Te imajo ključno nalogo, da otroke zabavajo in učijo, in to tako, da jim zbudijo radovednost, bogatijo življenje, spodbujajo domišljijo, razvijajo njihove intelektualne sposobnosti, jim pojasnjujejo čustva, saj so uglašene z otrokovimi strahovi in prizadevanji; priznavati morajo otrokove težave in hkrati nakazovati rešitve (notranjih) problemov. Bettelheim osredotoči svojo teorijo še na en družbeni problem: opozarja, da vodilna kultura želi zmanjšati pomen temne plati človeštva, češ, da ne obstaja in zato pridiga optimistični meliorizem ali nauk o izboljšavi sveta in človeka. Psihoanaliza se mu zdi

primerna teorija, ker omogoča človeku, da sprejme problemsko naravo življenja, in sicer tako, da nima občutka poraženosti ali potrebe po eskapizmu. Bettelheim glede soočenja otroka in/ali človeka s problemi zagovarja podobno stališče kot C. G. Jung in M. Louise von Franz: to omogoča človeku osebnostno rast. Tako dobi človekovo življenje globlji in ne površinski pomen. Model ljudske pravljice daje otroku možnost izživljanja strahov na simbolni ravni, uči ga, kako naj ravna z notranjim pritiskom in kako se lahko varno razvije v odraslo osebo.

Poglabljanje v njegovo teorijo prinese nekaj zanimivih spoznanj s stališča psihoanalize. Med obvladovanje psiholoških problemov odraščanja sodi tudi preraščanje narcističnega razočaranja, ojdipovskih dilem, tekmovalnosti med sorojenci, preseganje odvisnosti od odraslih, pridobivanje občutka za samopodobo in za moralne dolžnosti ter potrebe po razumevanju. Bettelheim razmišlja o podobnih prvinah v ljudskih pravljicah in tako umešča nezavedno vsebino v zavestno fantaziranje. Ravno model ljudske pravljice omogoča, da otrok preraste te probleme, ker imajo pravljice poenostavljeno vsebino in strukturo, podrobnosti so odmišljene, liki so tipični in ne individualizirani. Bistvena prvina ljudske pravljice je, da so glavni junaki – heroji privlačni, kar omogoča otroku istovetenje na poti od začetnega trpljenja in preizkušanj do zmage na koncu. Pravljični liki so ali dobri ali slabi, so enodimenzionalni, niso ambivalentni, tako kot v modelu klasične avtorske ali sodobne pravljice ali v realnem življenju. Z nejasnimi značaji naj se otrok v pravljicah seznanja šele, ko je končal fazo pozitivne identifikacije in ko je otrok relativno trdna osebnost. Polarizacije, značilne za model ljudske pravljice (dobro – slabo, pravilno – napačno, pozitivno – negativno, pošteno – nepošteno, ipd. dihotomije), dajejo otroku občutek varnosti in obvladljivosti

življenja.. Struktura modela ljudske pravljlje je podobna Jungovi ali Nodelmanovi: »home – away – home« oziroma odhod od doma, preizkušnje in varna vrnitev domov ali arhetipsko potovanje: separacija – iniciacija in integracija/individuacija. Pravljični liki so usmerjeni v prihodnost, kar je znak osebnostne rasti, in ne v preteklost, kar je znak regresije.

Ljudske pravljljice, pravi Bettelheim, so hkrati zabavne in vzgojne in pospešujejo osebnostni razvoj otrok. Avtor meni, da se proces dozorevanja začne z uporom staršem, ki je hkrati strah pred odrasčanjem. Proces dozorevanje se konča takrat, ko mlada oseba najde svojo samopodobo, ko je psihično neodvisna in moralno zrela. To doseže šele takrat, ko nasprotni spol ne doživlja kot grožnje, ampak kot možnost vzpostavljanja sožitja. Pravljljice po Bettelheimovem prepričanju omogočajo otrokom tudi srečanje s kolektivno nezavednim, kar Bettelheima približuje Jungovi arhetipski teoriji in pogledom na pravljljice. Zanimivo je tudi stališče, da odrasli otrokom pravljljic ne smejo razlagati, pomembno je, da jih otroci doživljajo in podoživljajo, ker le tako presežejo svoje notranje probleme. Odrasli otrokom naj ne ponujajo svojega pomena pravljljice, ampak naj si otrok pravljljico razloži na sebi primeren način. Pravljljice imajo enako velik pomen za otroke in odrasle, čeprav jih razumejo različno. Bettelheim odklanja vsiljivost odraslih, ki otroku poskušajo ozavestiti njegove nezavedne misli, za katere otrok želi, da bi ostale podzavestne. Pomembno se mu zdi, da starši ne pozunanajajo strahov, dokler se otrok sam ne odloči, da bo o njih spregovoril. To bo naredil takrat, ko bo svoje strahove registriral in jih izživel na simbolni ravni. Zanimive so Bettelheimove teze o skritem pomenu znanih ljudskih pravljljic, npr. *Rdeče kapice* (odraščanje), *Janka in Metke* (separacija), *Sneguljčice* (ljubosumnost), *Pepelke* (tekmovanje med sorojenci),

Treh prašičkov, (tri faze v razvoju človeka: id, ego in supergo).

Bettelheimova knjiga je nepogrešiv študijski priročnik za vse, ki se znanstveno, strokovno, umetniško, pedagoško ali ljubiteljsko ukvarjajo s pravljljicami. Knjigo je preprosto treba poznati, jo prebrati, preštudirati. To, ali se strinjamo ali ne z njegovimi idejami, je manj pomembno; pomembno ga je poznati, tako kot tudi ruskega strukturalista Vladimira Proppa, švicarskega folklorista Maxa Lüthija, ameriškega znanstvenika Jacka Davida Zipesa, ameriško znanstvenico Mario Tatar, britansko znanstvenico Marino Werner idr. Tudi v slovenskem prostoru je nekaj zagovornikov teorije B. Bettelheima, npr. knjiga dr. Zdenke Zalokar Divjak »*Brez pravljljice ni otroštva*« (2002), ki pa žal v poenostavljeni in idealizirani obliki, daleč od Bettelheimove poglobljene teorije, predstavlja pravljljico brez prepotrebne kompleksnosti. Bettelheimova psihoanalitična teorija je pomembna in vredna branja, hkrati je tudi pot za seznanitev z drugimi teorijami, ki nam omogočajo preverjanje tradicionalnega pogleda na model ljudske, klasične avtorske in sodobne pravljljice in hkrati vpogled v najnovejša spoznanja na področju teorije mladinske književnosti.

Milena Mileva Blažič

NA MEJI IN V PRELOMU SVETA STARŠEV

Janja Vidmar: *ZOO*, Mohorjeva založba, Celovec 2005

Mladinski roman Janje Vidmar *Zoo* se ukvarja s t. i. tabujsko tematiko. Termin, ki se v zadnjem času vse bolj uveljavlja, je morda vendarle nekoliko neroden. Z njim se poskuša označiti dela, ki se